

Ontwikkelingen op het gebied van preventie in de zorg: wat staat ons te wachten?

Wat is preventie?

Preventie is het totaal aan maatregelen, zowel binnen als buiten de gezondheidszorg, om een bevolking zo gezond mogelijk te houden. Er bestaan verschillende indelingen van preventie. In de tekst wordt de indeling naar doelgroep aangehouden.

Op het gebied van preventie en samenwerking staat er een hoop te gebeuren in de komende jaren. Door ontwikkelingen als vergrijzing, stijgende en steeds complexere zorgvragen, hoge kosten en krapte op de arbeidsmarkt staat ons huidige zorgstelsel onder hoge druk. Deze ontwikkelingen vragen om actie. Zorg moet, onder meer, betaalbaar blijven, beschikbaar blijven en zich niet focussen op ziekte, maar op gezondheid. Verschillende akkoorden en regelingen moeten deze verandering van zorg naar gezondheid mogelijk maken. Inzet op preventie en intensieve samenwerking over domeinen heen is daarbij van cruciaal belang.¹ In de media zien en lezen we hoofdzakelijk over de complexiteit en ambitieuze doelstellingen van de akkoorden en regelingen, maar wat maakt nou dat deze plannen niet direct worden toegejuicht?^{2,3} OchtendMensen licht toe wat de akkoorden inhouden, hoe ze zich tot elkaar verhouden én behandelt de uitdagingen.

Preventie naar doelgroep

Universele preventie = gericht op de gezonde bevolking

Selectieve preventie = gericht op bevolkingsgroepen met een verhoogd risico

Geïndiceerde preventie = gericht op mensen met beginnende klachten

Zorggerelateerde preventie = gericht op mensen met een ziekte of aandoening

Het Integraal Zorgakkoord

In september 2022 is het Integraal Zorgakkoord (IZA) gesloten. Het IZA verwijst naar een overeenkomst gesloten tussen een groot aantal partijen in de zorg die werkzaam zijn in verschillende zorgdomeinen, zoals gemeenten, huisartsenzorg en geestelijke gezondheidszorg.⁴ Waar voorheen hoofdlijnakkoorden per sector werden opgesteld, is het IZA uniek in het samenbrengen van al deze partijen over de gehele breedte van de zorg.⁵ Dit brengt partijen uiteenlopend van gemeente tot wijkverpleging en zorgverzekeraar aan één tafel. Het bereiken van één zorgakkoord sluit aan bij de huidige uitdagingen waar we voor staan en moet de zorg voor de toekomst kwalitatief, betaalbaar en toegankelijk houden.^{6,7} Met het IZA moeten zaken anders opgepakt worden dan voorheen, wat moet leiden tot een transformatie van het zorglandschap: er moet een verandering komen naar passende zorg en ondersteuning, samen met de patiënt, op de juiste plek en met een nadruk op gezondheid.^{6,7} Dit vraagt om een intensieve en verregaande samenwerking van alle betrokken partijen.⁵

De IZA-partijen maken afspraken om deze transitie te realiseren, die omschreven staan in de werkagenda waar partijen zich aan verbinden. Deze werkagenda is onderverdeeld in acht verschillende onderdelen, waaronder 'regionale samenwerking', 'samenwerking sociaal domein, huisartsenzorg en ggz', en 'gezond leven en preventie'.⁶ In het IZA wordt onder meer afgesproken dat er meer aan preventie gedaan moet worden om oorzaken van ongezondheid weg te nemen én dat er meer ingezet moet worden op samenwerking tussen regio's en zorgdomeinen om versnippering te voorkomen om tijdiger de juiste hulp te kunnen bieden.⁵ Door in te zetten op gezondheid en welzijn met (wijkgerichte) preventie kunnen zorgvragen worden voorkomen of minder zwaar worden.

De inzet op preventie focust zich op het investeren in geïndiceerde preventie, zorggerelateerde preventie, versterken van gezondheidsvaardigheden en zelfzorg (universele en selectieve preventie), en verbinding met het gemeentelijk domein. Gemeenten en zorgpartijen moeten op basis van een regiobeeld (cijfers en visualisaties over gezondheid, zorg en welzijn in de regio) afspraken maken waarbij zowel het zorgdomein als het sociale en gezondheidsdomein in samenhang worden gezien (zie tabel 1 voor meer afspraken rondom preventie uit het IZA). Met dit akkoord wordt dus een beweging gemaakt van individuele zorg naar gezamenlijke zorg voor een gezonde en vitale samenleving, gericht op het verkleinen van gezondheidsachterstanden.

Belangrijke afspraken rondom preventie uit het IZA op een rijtje:

1. Zorgverzekeraars en gemeenten maken aan de hand van een regiobeeld en -plan zo snel mogelijk, maar **uiterlijk 1 januari 2025**, niet-vrijblijvende *regionale samenwerkingsafspraken* over gezondheidsbevordering van de populatie als geheel en specifiek voor risicogroepen en patiënten.
2. Zo snel als mogelijk, maar **uiterlijk 1 januari 2025**, richten de partijen een *regionale netwerkstructuur* in waarin professionals uit de gemeentelijke domeinen en zorgprofessionals in de eerste, tweede en derde lijn samenwerken.
3. Partijen die werkzaam zijn in het Zorgverzekeringswet (Zvw)-domein streven ernaar dat **uiterlijk 1 januari 2025** de inzet op gezonde leefstijl integraal onderdeel uitmaakt van de reguliere zorg voor mensen met een gezondheidsklacht, aandoening of ziekte (risicogroepen en patiënten).

Tabel 1. Voorbeelden afspraken uit de werkagenda 'Gezond leven en preventie'.⁶

Om de beweging extra kracht bij te zetten maken het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en gemeenten afspraken in het Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA) over gezondheidsdoelen en de inzet hierop.

Het Gezond en Actief Leven Akkoord en de Specifieke Uitkering

Op 3 februari 2023 is het Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA) ondertekend. Het GALA is een verdere vertaalslag van het IZA en bevat concrete afspraken tussen de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), GGD GHOR Nederland, Zorgverzekeraars Nederland en VWS op het gebied van gezondheid en welbevinden.⁸ Met deze afspraken wordt domein-overstijgend gewerkt, waarbij een gezonde samenleving centraal staat. De stip op de horizon van het GALA is dan ook een gezonde generatie in 2040 met weerbare, gezonde mensen die kunnen opgroeien, leven, werken en wonen in een gezonde leefomgeving, met een sterke sociale basis.⁹

Het GALA dient een fundament te bieden voor een samenhangend gezondheidsbeleid en is een belangrijke stap om de focus in de zorgsector te verleggen van ziekte naar gezondheid.¹⁰ De gezondheid van mensen hangt namelijk samen met uiteenlopende factoren en vergt daarom meer dan alleen inzet op gezondheid. Voorbeelden van deze achterliggende factoren zijn o.a. armoede, taalbarrières, de voedselomgeving en eenzaamheid. Deze omstandigheden maken dat mensen een hoger risico op een slechtere (ervaren) gezondheid hebben. Gezondheidsachterstanden hebben een negatieve impact op de kwaliteit van leven van mensen en op de mogelijkheden voor mensen om te participeren in de maatschappij. Het verminderen van gezondheidsachterstanden loopt daarom als een rode draad door het GALA.⁹ Door vanaf jonge leeftijd en gedurende de hele levensloop te investeren in gezondheid en gezonde leefstijl, blijven mensen zo lang mogelijk gezond en vitaal. De afspraken in het GALA-akkoord hebben betrekking op de lokale aanpak van preventie en vragen nadrukkelijk van de partners om samen te werken op lokaal en regionaal niveau.

De afspraken van het GALA dragen bij aan het behalen van de volgende doelen:

- a) Terugdringen gezondheidsachterstanden
- b) Een gezonde fysieke leefomgeving die uitnodigt tot bewegen en ontmoeten
- c) Het versterken van (de verbinding met) de sociale basis*
- d) Een gezonde leefstijl
- e) Versterking van de mentale weerbaarheid en mentale gezondheid
- f) Vitaal ouder worden
- g) Domein-overstijgende inzet vanuit een regionale preventie-infrastructuur.

**Sociale basis betekent het toegankelijk zijn van formele en informele activiteiten en voorzieningen voor mensen om elkaar te ontmoeten en ondersteunen, maar ook om te ontplooiën en ontspannen. Deze activiteiten en voorzieningen zorgen dat mensen samen kunnen leven en meedoen.⁹*

De doelen en de onderwerpen in het GALA zijn niet nieuw, maar de integrale aanpak is dat wel. Activiteiten moeten elkaar zoveel mogelijk versterken, waardoor de impact ten opzichte van eerdere akkoorden groter wordt. Ook zijn de gemaakte afspraken minder vrijblijvend, waardoor er een concrete vertaling komt van landelijke doelen naar landelijke, regionale en lokale resultaten. Daarbij richt het GALA zich op alle burgers, maar heeft het specifieke aandacht op bevolkingsgroepen waar meer gezondheidswinst te behalen valt.⁹

Wat ook nieuw is met het GALA zijn de structurele middelen voor gemeenten om aan deze lange termijn-afspraken te werken. Waar er voorheen 15 regelingen bestonden, is de financiering van programma's en aanpakken ten behoeve van preventie gebundeld onder één specifieke uitkering (SPUK). Om een aanvraag te doen op de middelen uit de SPUK, dienen gemeenten een plan van aanpak in te dienen. In dit plan moet een integrale en domein-overstijgende aanpak worden beschreven, die gezondheidsbevordering realiseert.⁹

Wanneer een gemeente een aanvraag indient, dienen de middelen besteed te worden aan de activiteiten uit het GALA. De gemeente wordt daarbij niet afgerekend op het daadwerkelijke resultaat van de inspanning, omdat het resultaat te afhankelijk is van veel factoren (ook buiten de invloedssfeer van de gemeente). Wel wordt er gemonitord of het beoogde resultaat wordt behaald en op basis daarvan wordt nagegaan welke interventies succesvol zijn. De verdeling van de SPUK-middelen over de gemeenten is gebaseerd op inwoneraantal en het aantal inwoners met gezondheidsachterstanden. Laatstgenoemde is bepaald op basis van inkomens- en opleidingsniveau.⁹ De SPUK is hiermee een belangrijke stap naar een integrale preventie-aanpak, waarmee de gemeenten effectiever aan de gang kunnen met preventie door lokaal en regionaal samen te werken.

Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen

Het GALA kan gelinkt worden aan het programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (WOZO), dat op 4 juli 2022 werd gelanceerd.¹¹ Het WOZO bestaat uit diverse activiteiten en initiatieven specifiek gericht op ouderen om de ouderenzorg betaalbaar, toegankelijk, van goede kwaliteit en organiseerbaar te houden. Het bevorderen en behouden van vitaliteit van ouderen is een belangrijk speerpunt in zowel het GALA- als het WOZO-programma. Zo is er in het GALA specifiek aandacht voor het versterken van de sociale basis van ouderen, bewegen, ondervoeding en valpreventie.⁹ Ook heeft het WOZO een link met het IZA. Het IZA moet de zorg kwalitatief, betaalbaar en toegankelijk houden. Het WOZO richt zich ook op deze uitgangspunten, echter toegespitst op de ouderenzorg.⁶

Het Nationaal Preventieakkoord

De hiervoor genoemde akkoorden en regelingen zijn vrij nieuw. Een akkoord dat al langer loopt, is het Nationaal Preventieakkoord (NPA). Hierin staan afspraken om roken, overgewicht en problematisch alcoholgebruik aan te pakken. Het NPA is voortgekomen uit het Nationaal Sportakkoord (NSA). Het NSA heeft als doel om de sport in Nederland sterker te maken en een duurzame sportinfrastructuur te realiseren. Het NPA is hier een uitwerking van met als doel om gezondheid en preventie te bevorderen door middel van sport en bewegen.¹²

In november 2018 werd het NPA door zo'n 70 partijen ondertekend. Gemeenten werd gevraagd aan te sluiten op de thema's roken, overgewicht en problematisch alcoholgebruik. Middels een Lokaal Preventieakkoord stellen gemeenten ambities en maken zij een plan om gezondheidswinst op de thema's in de betreffende gemeente te behalen. Lokale preventieakkoorden kunnen hand in hand gaan met de lokale sportakkoorden die voortvloeien uit het NSA. OchtendMensen schreef al eerder een whitepaper over de implementatie van het NPA.¹³ Tot op heden is er echter beperkt voortgang geboekt ten aanzien van de beoogde gezondheidsdoelen.¹⁴ Het GALA bouwt daarom door op het NPA.

Waar het NPA door middel van lokale of regionale afspraken (afhankelijk van tijdelijke, niet-structurele, middelen) gemeenten en lokale partijen stimuleert om Nederlanders gezonder te maken, stimuleert het GALA om deze initiatieven minder tijdelijk te organiseren en domeinoverstijgend en integraal te werken.¹⁵ Ook heeft het GALA een bredere inzet op preventie dan alleen het terugdringen van roken, overgewicht en problematisch alcoholgebruik.

**Meer lezen over hoe het
Nationaal Preventie Akkoord te
implementeren in de praktijk?**

[Klik hier!](#)

Overlap akkoorden en regelingen

Alle akkoorden en regelingen samengenomen, bundelt het GALA de verschillende preventieactiviteiten van het NSA, NPA, en alle lokale preventieakkoorden die zijn gesloten en maakt daarmee de inzet op preventie minder tijdelijk en versnipperd. De financiering van het GALA, en tot 2024 ook voor het NPA en het NSA, wordt gebundeld in de SPUK. Waar het IZA focust op het vastleggen van samenwerkingsafspraken op landelijk niveau en daarmee vooral structuur biedt en partijen verbindt, focust het GALA op de lokale doorvertaling van gezondheid en preventie. De focus op ouderen zoals in het WOZO-programma komt terug in de programmalijnen van het GALA 'Een gezonde fysieke leefomgeving die uitnodigt tot bewegen en ontmoeten' (b) en 'Vitaal ouder worden' (f).^{16, 17, 18, 19}

Figuur 1. Overzicht besproken akkoorden op het gebied van preventie.

Uitdagingen rondom de akkoorden

Verschillende partijen, waaronder de Landelijke Huisartsen Vereniging, zagen lange tijd redenen om het IZA niet te ondertekenen. Zo stelt Erik Buskens, hoogleraar health technology assessment aan de Rijksuniversiteit Groningen, dat er onvoldoende vertrouwen was dat de IZA-afspraken door de zorgverzekeraars en de Nederlandse Zorgautoriteit worden nageleefd.^{3, 20} "In het IZA wordt een brede preventie en verregaande samenwerking verwacht waar de gemeenten en het sociaal domein betrokken bij worden. Echter moet de uitwerking daarvan nog van de grond komen in het GALA-akkoord, in combinatie met het WOZO". Buskens meent dat het er daarom op lijkt dat de gehoopte gezondheidseffecten alvast zijn ingeboekt. Preventie krijgt ook volgens Kamerlid Joba van den Berg (CDA) onvoldoende aandacht in het IZA.² Van den Berg meent dat er veel verschillende initiatieven zijn, maar vraagt zich af hoe deze met elkaar worden verbonden. Zo lijkt het vertrouwen in de realisatie van de akkoorden te ontbreken bij verschillende partijen. Tweede kamerlid Corinne Ellemeet (Groen Links) meent dat er meerdere mooie beloftes zijn gedaan in akkoorden die vervolgens niet worden nagekomen. Wanneer we bijvoorbeeld kijken naar het NPA, dan zijn de tussentijdse doelen tot op heden niet behaald.¹⁴ Ellemeet vraagt zich af of de minister nu wel ingrijpt wanneer de afspraken niet nagekomen worden. Daarentegen zijn er veel partijen die de samenwerking op preventie tussen organisaties uit verschillende domeinen juist toejuichen. Zo werd in februari 2023 een open brief aan het kabinet gestuurd door artsenfederatie KNMG en ruim 70 organisaties waarin werd opgeroepen om minder aan symptoombestrijding te doen en meer systemisch te werken aan een gelijke kans op een zo gezond mogelijk leven.²¹ De partijen die ondertekenen zouden verantwoordelijkheid moeten nemen. Zo stelt Georgette Fijneman, één van de architecten van zowel het IZA als het GALA, dat de vrijblijvendheid rondom preventie is verdwenen.²²

Hoe verder?

De akkoorden en regelingen zijn ambitieus en roepen daarmee ook kritische reacties op. Een ambitieuze insteek is echter noodzakelijk: de huidige uitdagingen en problemen in het preventie- en zorglandschap vragen om een grote verandering, waar we niet langer mee kunnen wachten. Er ligt een grote opgave op het gebied van samenwerking, waarin partijen in het sociaal en zorgdomein gezamenlijk met een integrale preventie-aanpak moeten komen en op lokaal en regionaal niveau moeten samenwerken. De IZA-partijen hebben afgesproken de samenwerking in de regio te bevorderen. Op basis van regiobeelden met de specifieke zorgvraag en –aanbod per regio moeten partijen nu tot gerichte en afgestemde plannen komen om de transformatieopgaven verder te brengen.²³ Partijen dienen nu gezamenlijk een beweging in gang te zetten die noodzakelijk is om de zorg in de regio te kunnen blijven borgen.

Het IZA, GALA, WOZO en de SPUK-regeling zetten aan tot een noodzakelijke discussie en benadrukken allen het belang van preventie. Vragen als ‘Wie heeft de regie?’, ‘Wie heeft hiervoor de capaciteit?’, ‘Welke keuzes gaan we maken?’, en ‘Wat voor financiële consequenties heeft dat?’ dienen in deze discussie naar voren te komen en beantwoord te worden.^{3,24} Op deze manier kan gezamenlijk de ‘Hoe verder?’-vraag volledig worden beantwoord en kan de transitie van start gaan.

Als OchtendMensen en TwynstraGudde kunnen wij meewerken aan het bij elkaar brengen en verbinden van partijen en samenwerking stimuleren. Ook kunnen wij rollen innemen bij de inrichting van het GALA en meedenken over mogelijkheden voor SPUK-aanvragen en meeschrijven aan de plannen van aanpak. Als jonge professionals zetten wij ons vol enthousiasme in voor beweging, en geloven we dat er veel te halen valt op het gebied van preventie. Meer weten over onze opdrachten in de zorg? Neem dan een kijkje bij [onze projecten](#).

Benieuwd naar wat OchtendMensen kan doen om gemeenten te helpen met de uitvoering van deze akkoorden? Neem contact op met Roos Thijssen, manager Zorg & Gezondheid bij OchtendMensen (roosthijssen@ochtendmensen.nl)

Bronnen

1. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2022, september). *Integraal Zorg Akkoord, samen werken aan gezonde zorg*. Rapport | Rijksoverheid.nl.
[Integraal Zorgakkoord: 'Samen werken aan gezonde zorg' | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)
2. MIND platform. (2022, 21 oktober). *Kamerleden kritisch over Integraal Zorgakkoord*.
<https://mindplatform.nl/nieuws/kamerleden-kritisch-over-integraal-zorgakkoord>
3. MedischContact. (2022, 22 november). *Torenhoge ambities zorg-akkoord zijn weinig realistisch*.
<https://www.medischcontact.nl/nieuws/laatste-nieuws/artikel/torenhoge-ambities-zorgakkoord-zijn-weinig-realistisch>
4. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2022, 16 september). *Samenvatting Integraal Zorgakkoord*. Rapport | Rijksoverheid.nl.
[Samenvatting Integraal Zorgakkoord | Publicatie | Rijksoverheid.nl](#)
5. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2022, 16 september). *Verregaande samenwerking in historisch integraal zorgakkoord*. Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl.
[Verregaande samenwerking in historisch integraal zorgakkoord | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl](#)
6. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2022, september). *Integraal Zorg Akkoord, samen werken aan gezonde zorg*. Rapport | Rijksoverheid.nl.
[Integraal Zorgakkoord: 'Samen werken aan gezonde zorg' | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)
7. Vintura. Integraal Zorgakkoord. (Geen datum).
https://www.vintura.com/nl/gezondheidszorg/integraal-zorgakkoord/?gclid=CjwKCAiAjPyfBhBMEiwAB2CCIsWVMp4Z4aVXig5gIY_6uakDRMq3W6KyrsgREGrzyqi3Vy9kpgnidRoCPNsQAvD_BwE
8. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2023, 17 februari). *Kamerbrief over Gezond en Actief Leven Akkoord*. Kamerstuk | Rijksoverheid.nl.
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/02/06/kamerbrief-over-gezond-en-actief-leven-akkoord>
9. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2023, januari). *GALA – Gezond en Actief Leven Akkoord*. Rapport | Rijksoverheid.nl.
[GALA -Gezond en Actief Leven Akkoord | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)
10. Loket gezond leven. (Geen datum). *Uitgelicht Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA)*.
<https://www.loketgezondleven.nl/uitgelicht-gala-spuk>
11. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2022, 22 augustus). *WOZO Programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen*. Rapport | Rijksoverheid.nl.
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/07/04/wozo-programma-wonen-ondersteuning-en-zorg-voor-ouderen>
12. Sportakkoord.nl. (Geen datum). *Aan de slag met het sportakkoord* | Sportakkoord.nl.
<https://www.sportakkoord.nl/>

13. OchtendMensen. (2022, 31 maart). *Het Nationaal Preventieakkoord: hoe krijgen we Nederland gezonder?* - OchtendMensen.
<https://www.ochtendmensen.nl/nieuws/het-nationaal-preventieakkoord-hoe-krijgen-we-nederland-gezonder/>
14. Boer, J., Kuijpers, T., Edens, J., Ekelboom, M., Nawijn, E., Koopman, N., ... & van Giessen, A. (2022, 4 juli). Voortgangsrapportage Nationaal Preventieakkoord 2021.
<https://www.rivm.nl/publicaties/voortgangsrapportage-nationaal-preventieakkoord-2021>
15. Buskens, E. (2023, 14 februari). *Gezond en Actief Leven Akkoord: oude wijn in nieuwe zakken* - Zorg&Sociaalweb. Zorg&Sociaalweb.
<https://sociaalweb.nl/nieuws/gezond-en-actief-leven-akkoord-oude-wijn-in-nieuwe-zakken/>
16. GezondVeluwe. (Geen datum). *GezondVeluwe – Update: GezondVeluwe en de landelijke akkoorden*.
<https://www.gezondveluwe.nl/2023/02/update-gezondveluwe-en-de-landelijke-akkoorden-2/>
17. Brede-SPUK. (Geen datum). *Brede-SPUK – Gezond en Actief Leven*.
https://gezondactiefleven.nl/?gclid=Cj0KCQjwIPWgBhDHARisAH2xdNelbZGlf-mLk_MHwJZyuyHKQqSQ1G14PTJA6UBsERCGBeVY7- N7vwaApBqEALw_wcB
18. Meijs, J. J. (2022, 9 december). *Welzijn op Recept en SPUK, GALA en IZA*. Welzijnoprecept.nl.
<https://welzijnoprecept.nl/welzijn-op-recept-en-spuk-gala-en-iza/>
19. GGD Flevoland. (2023, februari). *Een gezonde toekomst in Flevoland*. Concept gezamenlijk opgaven- en uitvoeringsplan 2023 – 2026.
https://www.ggdflvland.nl/Gedeelde%20documenten/3.1%20Gezamenlijk_opgaven_en_uitvoeringsplan_met_interviews_webversie.pdf
20. EenVandaag. (2023, 17 maart). *Nieuw preventieakkoord in de maak voor gezondere samenleving, maar of het deze keer wél werkt is nog de vraag*.
<https://eenvandaag.avrotros.nl/item/nieuw-preventieakkoord-in-de-maak-voor-gezondere-samenleving-maar-of-het-deze-keer-wel-werkt-is-nog-de-vraag/>
21. KNMG. (2023, 22 maart). *Zorgbestuurders, hoogleraren en prominenten aan kabinet: “Alles op alles om te voorkomen dat mensen ziek worden door armoede”*.
<https://www.knmg.nl/actualiteit-opinie/nieuws/nieuwsbericht/zorgbestuurders-hoogleraren-en-prominenten-aan-kabinet-alles-op-alles-om-te-voorkomen-dat-mensen-ziek-worden-door-armoede>
22. Kiers, B. (2023, 7 februari). *Georgette Fijneman: ‘Maak geen vergadercircus van GALA-preventieakkoord’* - Zorgvisie. Zorgvisie.
<https://www.zorgvisie.nl/georgette-fijneman-maak-geen-vergadercircus-van-gala-preventieakkoord/>
23. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2023, 19 januari). *Criteria ROAZ-beelden en ROAZ-plannen*. Rapport | Rijksoverheid.nl.
[Criteria ROAZ-beelden en ROAZ-plannen \(overheid.nl\)](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/roaz-beelden-en-roaz-plannen)
24. Jaap van Ede. (2023, 4 januari). *Integraal ZorgAkkoord is wat. Nu nog hoe!*
https://www.procesverbeteren.nl/change_management/Integraal_Zorg_Akkoord.php

